

Colecția
Revizitări

Corina Ciocârlie

*În căutarea centrului
pierdut*

EDITURA
ART

Corina Ciocârlie

*În căutarea
centrului pierdut*

EDITURA
ART

Cuprins

REVIZITĂRI

<i>Preambul</i>	7
-----------------------	---

I

Viena, terminus paradisi	17
Un jubileu dinainte ratat	39
Minunata lume nouă	54
Apocalipsul vesel: o schiță de tipologie	68

II

Podărița și grănicerul	85
Hitler <i>ante portas</i>	101
Lupta metecului cu sine	119
O hoinăreală la periferie	134
Un european, măcar atât... ..	149
Altundeva, oriunde	161
Întoarcerea spre nicăieri	178
<i>Note biobibliografice</i>	198

Viena, terminus paradisi

„Te în viață există să știi că ai terminat!”

(Joseph Roth, *Marșul lui Radetzky*)

„Europa Austriei nu e centru, ci periferie.”

(Joseph Roth, *Cripta Habsburgilor*)

În mica reședință de district W. din Moravia, concertele de muzică militară vieneză au loc, așa cum se cuvine, sub balconul președintelui din piața centrală și încep toate cu voluntul *Marș al lui Radetzky*. De îndată ce instrumentiștii se orânduiesc „în cerc reglementar”, iar pictorusele pupitrului pentru note sunt înfipte în spațiile înguste de pământ dintre pietrele de pavaj ale pieței, capelmaistrul își pune în mișcare bagheta neagră din lemn de abanos cu mânere de argint. Tobele răpăie, flautele fluieră și cîncelele rasună. În timp ce pe chipul ascultătorilor înflorește un zâmbet de satisfacție. Capelmaistrul Nechwal e unul dintr-acei muzicanți militari austriei care, grație talentului de a inventa la infinit noi variații pe temele unor vechi melodii, pot compune în fiecare lună câte un marș. Dar, dacă toate nouitățile se acumulează între ele „ca niște soldați pe front”, consimțămintele cu care Nechwal înțelege să-și exercite arta îl împinge să judece prostul obicei al colegilor lui de a ridica bagheta abia la al doilea punct al programului, după ce plutonierul va fi

Viena, terminus paradisi

„Ia te uită: există așadar și țări străine!”

(Joseph Roth, *Marșul lui Radetzky*)

„Esența Austriei nu e centrul, ci periferia.”

(Joseph Roth, *Cripta Habsburgilor*)

În mica reședință de district W. din Moravia, concertele de muzică militară vieneză au loc, așa cum se cuvine, sub balconul prefectului din piața centrală și încep toate cu voiosul *Marș al lui Radetzky*. De îndată ce instrumentiștii se orânduiesc „în cerc reglementar”, iar piciorușele pupitrelor pentru note sunt înfipite în spațiile înguste de pământ dintre pietrele de pavaj ale pieței, capelmaistrul își pune în mișcare bagheta neagră din lemn de abanos cu mâner de argint. Tobe răpăie, flautele fluieră și cinelele răsună, în timp ce pe chipul ascultătorilor înflorește un zâmbet de satisfacție. Capelmaistrul Nechwal e unul dintre acei muzicanți militari austrieci care, grație talentului de a inventa la infinit noi variații pe teme de vechi melodii, pot compune în fiecare lună câte un marș. Dar, dacă toate noutățile se așază mână între ele „ca niște soldați pe front”, conștiinciozitatea cu care Nechwal înțelege să-și exercite arta îl împinge să judece prostul obicei al colegilor lui de a ridica bagheta abia la al doilea punct al programului, după ce plutonierul va fi

dirijat primele acorduri, drept „un semn categoric al decadenței Monarhiei cezaro-crăiești“.

Reacția autoritar orgolioasă a capelmaistrului regimentului X de infanterie e perfect logică, devreme ce prefectura fiecărui orașel de provincie îl reprezintă „nici mai mult, nici mai puțin decât pe Maiestatea-sa Împăratul“, iar concertul militar e o perfectă metaforă a Monarhiei înseși, definită, înainte de toate, de orânduirea „în cerc reglementar“. Cât timp răsună acordurile marșului, capelmaistrul este, și trebuie să rămână, după chipul și asemănarea Împăratului, un dirijor cu puteri absolute, discreționare. Așa stând lucrurile, orice tentativă de stricare a ordinii, fie ea sinonimă doar cu lenevia baghetei, apare ca un semn al decadenței iminente, al unei de nimeni dorită abdicare.

Simbolic vorbind, primele acorduri sprintăre, optimiste, dătătoare de speranță, ale *Marșului lui Radetzky* sunt întoarnate încă din scena inaugurală a romanului lui Joseph Roth. În focul bătăliei de la Solferino, sublocotenentul de infanterie Joseph Trotta, fiu de țărani sloveni, își comandă cu abnegație plutonul, exact ca un bun capelmaistru, sărind iute de colo-colo, anticipând pierderile inevitabile și neezitând să tragă, la nevoie, cu armele părăsite ale morților sau răniților. În vacarmul împușcăturilor, auzul său exersat deslușește comenzile precise ale căpitanului, iar privirea lui vie străpunge negura din fața liniilor inamice. Soldații, ghicindu-i hotărârea și îndemânarea, se simt în siguranță, pe bună dreptate, căci Trotta nu trage niciodată fără a ochi și fiecare glonț își atinge ținta.

Punct ochit, punct lovit – problematica centrului nevralgic e, așadar, clar formulată încă din primul paragraf al romanului. Pe când situația pare să fie sub controlul armatei

imperiale, în zăpușeala de amiază a soarelui argintiu, neprevăzutul intră în scenă și riscă să compromită totul: între sublocotenent și oamenii săi se ivește dintr-odată, ca un *deus ex machina* pe dos, de nimeni așteptat, tânărul și neexperimentatul împărat, însoțit de doi ofițeri din Marele Stat-Major. Gestul pe care suveranul se pregătește să-l facă, ducând imprudent la ochi binoclul de campanie al unuia dintre însoțitori, i-ar putea fi fatal – și Trotta o știe. Chiar dacă inamicul bate în retragere, ariergarda lui se îndreaptă cu toată atenția asupra austriecilor, prin urmare oricine face o mișcare imprudentă devine automat „o țintă demnă de atins“, o victimă potențială. Realizând pericolul iminent, ofițerul devotat trup și suflet simte în gât zvâcniturile inimii: „Teama de catastrofa fără margini, de neconceput, care l-ar nimici pe suveran o dată cu regimentul, armata, statul, întreaga lume, îi dădea fiori fierbinți. I se înmuiaseră genunchii.“ Cu amândouă mâinile, Trotta îl apucă pe monarh de umeri și-l trânteste la pământ. Însoțitorii abia dacă au timp să realizeze ce se întâmplă când un glonț trimis spre inima împăratului străpunge umărul stâng al sublocotenentului. În timp ce primul se ridică buimac de pe jos, al doilea cade eroic la pământ. Simetria scenei descrie rapid, dar eficace, schema de funcționare a unui univers dispus în cercuri concentrice – „regimentul, armata, statul, întreaga lume“ – și funcționând pe principiul imitației, al substituției, al predării repetate de ștafetă.

În armata austro-ungară, un sublocotenent e deci, în ambele sensuri ale cuvântului, un loțiitor: rolul său, deloc neglijabil, constă în a ține locul și, la nevoie, a se sacrifica în numele superiorului ierarhic, cu atât mai mult când acesta, prezent în carne și oase pe câmpul de luptă, se numește

Franz Joseph. Într-un univers (încă) perfect ordonat – Austria anului 1859 – zelul lui Trotta nu poate rămâne, firește, nerecompensat. După patru săptămâni, rana de la claviculă e deja vindecată, iar sublocotenentul revine în garnizoana lui din sudul Ungariei cu gradul de căpitan, cea mai înaltă distincție – Ordinul Maria-Theresa – și un titlu de noblețe. Grație unui moment de luciditate, Joseph Trotta von Sipolje părăsește simbolic Provincia slovenă și, așa cum notează Marius Lazurca în postfața ultimei ediții românești a romanului, „intră, însoțit de promptitudinea favorurilor imperiale, în Centralitatea imperială, devine un familiar, aproape, al Casei habsburgice, unul dintre releele, în orice caz, ale exercițiului puterii monarhice.”⁹

Lumea romanelor lui Roth există, înainte de toate, prin ierarhia, potențaii și reprezentanții ei. Pe larga Ringstrasse – emblema circulară a Vienei – „treceau locuitorii acestui oraș, voioșii supuși ai Maiestății-sale apostolice, toți slujitori ai Curții. Întregul oraș nu era decât o imensă curte imperială.” În centrul caruselului tronează figura împăratului, un personaj în același timp ubicuu și ambiguu, inaccesibil muritorilor de rând, dar multiplicat la infinit de portretele oficiale. Dacă Franz Joseph, în tripla lui calitate de trimis al lui Dumnezeu, înalt funcționar și comandant suprem al armatei, reprezintă un model absolut pentru cetățenii austro-ungari, „sosia” lui – sublocotenentul Trotta – nu întruchipează decât parțial simbolistica imperială, unele dintre valențele ei rămându-i inaccesibile: „el manifestă, mai ales spre sfârșitul vieții”, observă tot Marius Lazurca,

⁹ Marius Lazurca, „Șarmul discret al utopiei”, postfață la Joseph Roth, *Marșul lui Radetzky. Cripta Habsburgilor*, Ed. Univers, București, 1998, p. 392.

un soi de mișcare centrifugă, un fel de încercare de ieșire din orbita imperială; moare ca un țaran sloven, lăsând în urmă amintirea tenace și exigentă a unui simbol – eroul de la Solferino – care îi va marca, până la obsesie, pe urmașii săi.¹⁰

Toată literatura ex-centrică a Imperiului crepuscular se sprijină, de fapt, pe dezrădăcinații unei lumi care începe prin a coagula energiile și sfârșește prin a nu-și mai găsi reperele. Semnificativă în acest sens e traiectoria fulminantă a familiei von Trotta, declanșată de un militar sloven care, cu un gest eroic, intră în lumea aleșilor imperiali tocmai pentru a se putea desprinde de ea fără regrete. Căci, contrar așteptărilor, „eroul“ de la Solferino, deși consacrat salvator al vieții lui Franz Joseph, nu are vocație de catalizator al acțiunii victorioase. Descoperindu-și într-o bună zi isprăvile abil retușate, din motive pedagogice, în cartea de citire a fiului său – unde infanteristul apare, pentru o mai bună dozare a efectelor speciale, călare pe un cal roib scăldat în spume –, Trotta consideră că s-a abuzat de el, înaintează o plângere la Ministerul Instrucțiunii Publice și, neprimind răspuns satisfăcător, cere pe cale ierarhică o audiență la Maiestatea-sa. Din chiar gura comandantului suprem, căpitanul află cum se rescrie istoria: „– Uite ce e, dragă Trotta! zise împăratul. Chestia e destul de neplăcută. Dar chiar atât de rău n-am ieșit noi doi din chestia asta. Las-o încurcată!“. Minciuna cea mai sfruntată nu pare un preț excesiv când e vorba de a prezerva, în ochii inocenți ai școlarilor Monarhiei, imaginea triumfului savant orchestrat în jurul unei valori centrale: „Ministrii mei, începu Franz Joseph, trebuie să știe singuri ce au de făcut. Nu pot să nu mă bizui pe ei. Înțelegeți, dragă căpitane Trotta?“ Cu alte cuvinte, muzica militărească trebuie intonată cu orice

¹⁰ *Ibidem.*

preț, dar capelmaistrul își poate permite câte o fantezie, cu condiția ca tobele mari să răpăie la unison...

Audiența abia terminată, eroul fără voie se întoarce în garnizoană și cere, furios, să i se primească demisia din armată. Trecut în rezervă cu gradul de maior, Trotta se mută în Boemia, la moșia socrului, dar grația imperială îl urmărește pretutindeni, ca o pedeapsă. Darurile împăratului – cinci mii de forinți și titlul de baron – îi apar ca o jignire personală, cu atât mai mult cu cât campania contra prusacilor se desfășoară în absența lui și se încheie cu o înfrângere. Suntem deja în 1866 și cochilia protectoare, imaculată, a Monarhiei începe să se fisureze.

Al doilea capitol al romanului îl prezintă, în toată măreția de care poate da dovadă un funcționar al Maiestății sale, pe fiul eroului de la Solferino, devenit prefect al unui burg din Moravia. Ireproșabil prin ținută și tabieturi, baronul Franz von Trotta und Sipolje își imită superiorul ierarhic:

Afară de buze, fața îi rămânea nemișcată. Barbetele brune pe care domnul von Trotta le purta ca făcând parte din uniformă și ca un semn distinctiv de apartenență la cei din slujba lui Franz Joseph Întâiul, ca o mărturie a convingerilor sale dinastice – până și aceste barbete rămăneau în nemișcare când domnul von Trotta und Sipolje vorbea.

Identificarea celor doi, comentează Marius Lazurca, e premisa naturală și rezultatul anilor îndelungi de ireproșabil exercițiu, la scară diferită, al aceleiași misiuni:

Locotenent al lui Dumnezeu însuși, cel dintâi, delegat plenipotențiar al împăratului, cel din urmă, cei doi formează un cuplu exemplar pentru raportul Centru-margine în Austria habsburgică.¹¹

¹¹ *Idem*, p. 393; vezi și Dorian Branea, „Masca mortuară a împăratului Franz Josef” în *A treia Europă*, nr. 1/97, Ed. Polirom, Iași, 1997.

Ca reprezentant al Maiestății Apostolice în districtul lui, prefectul mai poartă, pe lângă barbete, guler galonat, bicorn și spadă – ceea ce explică în bună măsură de ce nu simte niciun îndemn de a vizita locul natal al tatălui și nu-și dorește defel să mâne plugul peste binecuvântatul ogor sloven: „El era austriac, slujitor și slujbaș al Habsburgilor, iar patria lui era cetatea imperială a Vienei.“ Dacă ar fi avut, pe lângă pres-tanță, și idei politice privind o eventuală reorganizare a imperiului multinațional, lui Franz von Trotta i-ar fi plăcut fără îndoială „să vadă în toate domeniile și posesiunile Casei de Austria doar niște vaste și pestrițe anticamere ale reședinței imperiale și în toate popoarele Monarhiei servitori ai Habsburgilor“.

Asemănarea bătătoare la ochi dintre prefect și împărat se repercutează ca o undă magnetică, de sus în jos și dinspre centrul înspre periferia romanului. Figuranții copiază cu sârg evoluția protagoniștilor, contribuind după puterile lor la dispunerea scenelor în cercuri concentrice. La cina oferită de contele Chojnicki într-un obscur orașel de la granița ruso-austriacă, masa lungă, în formă de potcoavă, e plasată sub portretul mural al lui Franz Joseph, „binecunoscutul, peste tot răspânditul tablou al Comandantului Suprem“, în redingotă albă, imaculată, de feldmareșal, cu eșarfă staco-jie. Ca invitat al contelui, prefectul von Trotta ocupă locul de cinste, în capul mesei – ceea ce dă naștere la o sugestivă metonimie:

Exact sub barbetele albe și aproape paralel cu ele, cu o jumătate de metru mai jos, se zăreau aripile brune, ușor argintate, ale barbetelor domnului von Trotta. Ofițerii cei mai tineri, plasați la capetele potcoavei, puteau vedea asemănarea izbitoare dintre Maiestatea-sa apostolică și slujitorul său.